

31. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 31. Ст. 241.
32. Рутинський М. Й., Стецюк О. В. *Музеєзнавство: навч. посіб.* Київ: Знання, 2008. 428 с.
33. Рябчикова Ф. Музей і місцева громада: шляхи взаємодії. *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Вип. 7/Упр. культури Волин. ОДА; Волин. краєзнавч. музей; каф. документознав. і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк: Волин. краєзнавч. музей, 2015. С. 102–107.
34. Рябчикова Ф. Музей історії Луцького братства в контексті сучасних тенденцій у музейній справі. *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Вип. 9/Упр. культури, з питань релігій та націонал. Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознав. і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. Є. Ковальчук, А. Силюк. Луцьк: Волин. краєзнавч. музей, 2018. С. 251–252.
35. Силюк А. М. Роль музеїв у туристично-краєзнавчій інфраструктурі міста Луцька. *Стан та перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку міста Луцька*: зб. наук. праць за матеріалами наук.-практ. конф. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. С. 335–339.
36. Смаглій К. В. Сучасні тенденції розвитку європейських музеїв: аналіз матеріалів Європейського музейного форуму. *Актуальні проблеми теорії і практики музейної та пам'яткоохоронної діяльності*: зб. наук. праць (за матеріалами круглого столу). Київ: НАКККіМ, 2013. С. 78–86.
37. Троневиц П., Карліна О. Прогулянка Волиню. Київ: ТОВ «Балтія-Друк», 2015. 160 с.
38. Туристична діяльність. Нормативна база / упоряд. О. М. Роїна. Київ: КНТ, 2005. 448 с.
39. Урри Дж. Взгляд туриста и глобализация. *Массовая культура: современные западные исследования*. Москва: Прагматика культуры, 2005. С. 136–150.
40. Фонди та науковий архів Волинського краєзнавчого музею (січень–березень 2019 р.).
41. Черчик Л., Єрко І., Коленда Н., Міщенко О. Сучасний стан розвитку туристично-рекреаційного комплексу Волинської області: монографія. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. 154 с.
42. Шершньова О. Історико-культурний туризм в малих містах України як чинник формування національної гідності української молоді. *Духовно-творчий потенціал студентської молоді: психолого-педагогічні проблеми формування та реалізації*: матеріали третьої Всеукр. наук. конф., 18 трав. 2006 р., м. Рівне. Рівне: РДГУ, 2006. С. 102–104.
43. Юрєнева Т. Ю. Музей в мировой культуре. Москва: «Русское слово – РС», 2003. 536 с.
44. Ядечко-Блаженко Т., Рудянин І. Місце інтерактивних технологій в музейній справі ХХІ століття. *Волинський музейний вісник*: наук. зб. Вип. 7 / Упр. культури Волин. ОДА; Волин. краєзнавч. музей; каф. документознав. і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; упоряд. А. Силюк. Луцьк: Волин. краєзнавч. музей, 2015. С. 115–118.
45. URL: <http://ukrmuseum.info> – сайт «Музейний простір України» (дата звернення: 10.04.2019).
46. URL: <http://volyn-museum.com.ua/> – сайт «Музейний простір Волині» (дата звернення: 21.04.2019).
47. URL: <https://antikvar.ua> – сайт «Антиквару» – журналу про мистецтво та колекціонування (дата звернення: 27.04.2019).
48. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> – сайт україномовної версії Вікіпедії – загальнодоступної багатомовної універсальної Інтернет-енциклопедії (дата звернення: 10.04.2019).

Светлана Гаврилюк. Перспективы музеев как объектов культурного туризма. В статье рассматриваются место и перспективы деятельности музейных учреждений, в том числе Волинской области, как важных объектов культурного туризма. Подчеркивается, что эта отрасль сегодня получила заметное значение в международной туристической инфраструктуре и развитии современной массовой культуры. Поэтому более активное включение музеев в культурно-туристический бизнес благоприятно отражается и отразится на положении музеев мира в целом и Украины в частности. Приводятся примеры достижений американских, европейских и украинских музеев в рассматриваемом направлении. Обозначены проблемы и перспективы музеев Волинской области по усилению их значимости как объектов культурного туризма.

Ключевые слова: музей, культурный туризм, Волинская область, туристический маршрут, перспективы.

Svitlana Havryliuk. Perspectives of Museums as Objects of Cultural Tourism The article researches into the place and perspectives of the activities of museums, including the ones in Volyn oblast, as important objects of cultural tourism. It has been pointed out that this field has become rather prominent in the international tourist infrastructure and the development of modern mass culture. That is why a more active inclusion of museums into the cultural tourism business has and will have a positive impact on the state of the world museums in general and Ukraine in particular. There were given the examples of the achievements of American, European and Ukrainian museums in this field. The issues and perspectives of the museums of Volyn oblast in the context of their significance as objects of cultural tourism have been defined.

Key words: museum, cultural tourism, Volyn oblast, tourist route, perspectives.

Стаття надійшла до редколегії
14.12.2018 р.

Музейний фонд України: історія та сутність поняття, правова дефініція

У статті досліджено історію поняття «державний музейний фонд». З'ясовано, що воно виникло після жовтневого перевороту 1917 р. у результаті проведеної націоналізації, державної реєстрації пам'яток та побудови системи державного управління музейною справою. Законодавче закріплення сукупного музейного фонду вперше здійснено в СРСР у середині 1960-х рр. із прийняттям Положення про Музейний фонд Союзу РСР. Після здобуття незалежності в Україні поняття сукупного музейного фонду збереглося в державно-правовому регулюванні музейної галузі. Законом України «Про музеї та музейну справу» (1995 р.) уведено новий термін на його позначення – Музейний фонд України, а також закріплено його правову дефініцію.

Визначено сутнісні характеристики поняття державного музейного фонду. Обґрунтовано доцільність виокремлення двох понять сукупного музейного фонду: Музейного фонду України й Музейної спадщини України. Проаналізовано правову дефініцію терміна «Музейний фонд України». З'ясовано, що її зміст уключає складники, які не володіють необхідним соціокультурним значенням (музейне зібрання). Запропоновано авторське формулювання правової дефініції МФУ, яке, окрім власне музейних предметів, охоплює також носії «зовнішнього інформаційного поля» цих предметів.

Ключові слова: сукупний державний музейний фонд, Музейний фонд Союзу РСР, Музейний фонд України, Музейна спадщина України, музейна справа.

Постановка наукової проблеми та її значення. Згідно із Законом України «Про музеї та музейну справу» Музейний фонд України (далі – МФУ) є національним багатством, невід'ємною складовою частиною культурної спадщини України, що охороняється законом (ч. 1 ст. 15). МФУ має ключове значення у формуванні культури пам'яті, національної ідентичності та державотворчих процесах у нашій країні. Саме тому належне законодавче регулювання питань щодо функціонування МФУ, а також ґрунтовна наукова розробка самого поняття належать до першорядних завдань національної політики України.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Незважаючи на актуальність ґрунтовного наукового вивчення МФУ, доводиться констатувати, що сьогодні в Україні відсутні будь-які його дослідження. У наукових публікаціях здебільшого містяться цитати із Закону України «Про музеї та музейну справу» й Положення про Музейний фонд України. Окремі аспекти формування сукупного державного музейного фонду в перші роки більшовицької влади частково висвітлені в радянській [7–8; 27] та новітній російській [3; 28] історіографії.

Мета статті – дослідження історії й сутнісних характеристик поняття сукупного державного музейного фонду, а також аналіз чинної правової дефініції «Музейний фонд України».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Становлення та розвиток поняття сукупного музейного фонду. Створення Музейного фонду України в добу незалежності стало продовженням підходів, які були вироблені державними інституціями в попередній історичний період. Перший нормативний акт про державний музейний фонд був виданий у Радянському Союзі в 1965 р. [14]. Проте саме поняття сформувалося значно раніше. Воно з'явилося після жовтневого перевороту 1917 р., коли більшовицька влада низкою декретів націоналізувала царські палаци, частину громадських і приватних зібрань, музеї, а також церковне майно, запровадила державну реєстрацію пам'яток мистецтва та старовини. У результаті утворилася величезна сукупність відчужених предметів музейного значення, які зберігалися в державних сховищах і потребували організації, охорони, нормативного забезпечення та концептуального осмислення.

На позначення цієї сукупності в 1918–1919 рр. використовувалися назви «Національний музейний фонд», «Державний музейний фонд», «Єдиний національний музейний фонд», «Національний державний фонд», «Єдиний державний фонд». Згодом, із початку 1920-х рр., офіційно вживаним став термін «Державний музейний фонд», який, на нашу думку, найповніше відтворював прагнення нової держави взяти під контроль музеї та їхні зібрання, проводити централізовану музейну політику.

До 1918 р. такої цілісної сукупності націоналізованих цінностей, які належали державі, не існувало. Тому перші роки більшовицької влади – це період вироблення основних підходів до визначення цієї сукупності, формування нормативних засад її функціонування й з'ясування значення в державотворчих

процесах. Зауважимо, що все це відбувалося на тлі стрімкого розвитку історичних подій, складних соціально-економічних обставин, зміни державно-правової системи.

У цей час Музейними фондами називали *зібрання-сховища*, які створювалися в адміністративних центрах країни для зосередження та перерозподілу націоналізованих культурних цінностей. Спершу такі сховища організовані в Москві й Петрограді¹, згодом – в інших губернських центрах. В Україні організацією Музейного фонду опікувався Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтв і старовини (ВУКОПМіС)² [16, 103], створений у лютому 1919 р. при Наркомосі УСРР.

Особливий інтерес викликають спроби з'ясування суті та формулювання визначення новоствореної сукупності пам'яток у перші роки більшовицької влади – у період зародження самого поняття.

Його активна розробка на *державному рівні* зафіксована в матеріалах щодо організації та проведення Першої Всеросійської конференції у справах музеїв, яка відбулася в Петрограді 11–17 лютого 1919 р.³ Зокрема, 12 лютого 1919 р. на засіданні художньо-гуманітарної секції конференції була виголошена т. зв. Московська декларація (підготовлена П. Муратовим й І. Грабарем і схвалена Московською колегією Відділу в справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва і старовини (далі – ВСМОПМС) Наркомосвіти РСФРР). У цій декларації досліджуване поняття визначено таким чином: *«Національний музейний фонд є сукупність предметів мистецтва та старовини, що вливаються в єдиний потужний центральний резервуар при Відділі у справах музеїв та охорони пам'яток мистецтва та старовини і знаходяться у нього на обліку в державних, громадських та приватних сховищах. [...]»*

Примітка: всі колекції нині існуючих російських музеїв повинні розглядатися так само, як складова частина Національного музейного фонду» [10].

Отже, у декларації Національний музейний фонд розглядався як сукупність предметів, узятих на облік конкретним органом державної влади, а також тих, які зберігалися в музеях⁴. Зазначений підхід став новаторським для того часу, оскільки вперше в історії на державному рівні задекларовано ідею об'єднання вже сформованих музейних зібрань у сукупний фонд. Це передбачало також можливість їх перерозподілу між музеями. Зокрема, у матеріалах підготовки до конференції зазначено: *«Всі існуючі музеї повинні розглядатися як національний музейний фонд, тобто весь склад їх служить матеріалом для перегрупування між музеями»* [28, с. 75].

Розробка визначення новоутвореної сукупності культурних цінностей велася і на *законодавчому рівні*. У червні 1919 р. Наркомосвіти РСФРР підготував проект Декрету про заснування єдиного Державного музейного фонду, який, проте, так і не був прийнятий. Останній у документі визначено таким чином: *«Всі твори мистецтва та старовини, а також предмети історико-побутового значення, де б такі не знаходилися – в музеях, церквах, монастирях, у різного роду урядових і громадських установах, у ломбардах, торгових приміщеннях та у приватних осіб – торговців, як у вигляді окремих предметів, так і цілих зібрань на всій протяжності території Російської Федеративної Радянської Республіки, оголошуються надбанням Республіки і утворюють Державний музейний фонд»* [4].

Процитоване визначення за своїм змістом є дуже широким. Відповідно до нього Державний музейний фонд охоплював усю сукупність історико-культурних цінностей, уключно з музейними предметами. Отож, під час розробки проекту вказаного декрету використано напрацювання Московської колегії ВСМОПМС Наркомосвіти РСФРР. Згідно з цим документом сукупний музейний фонд фактично прирівнювався до сукупного культурного фонду країни.

Спеціальний законодавчий акт про Державний музейний фонд у Радянському Союзі до війни так і не був прийнятий. Проте його положення частково ввійшли в інші нормативні документи. Зокрема, у Декреті ВУЦВК і РНК РРФСР «Про облік і реєстрацію предметів мистецтва і старовини» (1923 р.) зазначено, що «предмети мистецтва, старовини і народного побуту, які перебувають у музеях і сховищах як такі, що увійшли до музейного фонду і охороняються державними засобами, вважаються державним

¹ І в Петрограді, і в Москві існувало по декілька сховищ музейного фонду. Іноді в них влаштовувалися виставки фонду. Детальніше див.: [3; 17].

² У лютому–березні 1919 р. діяв в Харкові, у квітні–липні – у Києві. Відновив діяльність влітку 1920 р. в Харкові.

³ Проте, очевидно, це питання обговорювалося серед музейних працівників і раніше.

⁴ А. Закс у 1982 р. зазначала, що «конференція близько підійшла до сучасного вирішення цього питання». Див.: [8. С. 149–157].

надбанням» (п. 5) [24]. До музейного фонду, таким чином, віднесено націоналізовані цінності та музейні предмети.

Зауважимо ще на одному важливому аспекті. Із перших років створення сукупного музейного фонду на офіційному рівні його визнано загальнодержавною цінністю. Це виписано, зокрема, у процитованому вище декреті. Така сама позиція представлена і в інших законодавчих актах. Так, у декреті РНК України «Про купівлю для державних музеїв у приватних осіб музейних цінностей» (1921 р.) у першому ж пункті визначено, що «всі значні збірки пам'ятників мистецтва та старовини, а також різних речей, які мають цінність для музеїв УРСР, оголошуються всенародним майном [...]» [22]. Ця норма, на нашу думку, є основоположною у виокремленні державного музейного фонду. Визнання сукупності музейних предметів та предметів музейного значення державним чи всенародним надбанням давало можливість поширити на них юрисдикцію держави. А відтак давало змогу останній, з огляду на власні цілі, організувати та розпоряджатися цими цінностями.

У цей період розробка концепції сукупного музейного фонду була започаткована й на науковому рівні. Ця заслуга належить відомому музеєзнавцю, одному з організаторів ВУКОПМіС в Україні, Ф. Шміту. У своїй першій музеєзнавчій роботі (квітень 1919 р.) він наголошував на тому, що всі музейні предмети є загальнодержавною власністю, і вперше в науковій та навчальній літературі використав сам термін «державний музейний фонд» [29, с. 72–73]. Ці погляди знайшли продовження й у другій праці Ф. Шміта (вересень 1928 р.). Зокрема, учений стверджував, що «музейні речі належать не кожному даному музею, а державі, і складають загальний музейний фонд, яким розпоряджається музейний центр» [30, с. 117]. Уключення терміна до наукового понятійно-категоріального апарату мало важливе значення для його закріплення в практиці музейної справи.

Хоча офіційно визнаним став термін «Державний музейний фонд», у багатьох документах і виданнях того часу часто вживалися його синонімічні означення – центральний, загальний, загальносоюзний. У контексті дослідження історії поняття важливим є вживання словосполучення «музейний фонд УСРР» [6, с. 25] у збірнику «Український музей» (1927 р.). Справа в тому, що в подальшому в Радянському Союзі унормованим став термін «Музейний фонд СРСР», який підкреслював єдність музейних багатств усього Союзу. Тому вжитий у праці українського музеєзнавця В. Дубровського вираз «музейний фонд УСРР» є на сьогодні першим свідченням виокремлення сукупного музейного фонду України.

Дещо ускладнює вивчення формування поняття «державний музейний фонд» те, що з 1921 р. назва «Державний музейний фонд» закріпилася також за підрозділом у структурі управління музейною справою. Зокрема, ідеться про одноіменні підрозділи, що існували в складі Головнауки¹ Наркомосвіти РСФРР у Москві та Петрограді.

Наприкінці 1920-х рр. у Радянському Союзі набули розвитку нігілістичні тенденції в ставленні до пам'яток культури, розпочалася згубна політика щодо розпродажу творів мистецтва, музейних предметів для забезпечення соціалістичного будівництва. У 1927 р. прийнято рішення про ліквідацію Державного музейного фонду [27, с. 112], а згодом – і його сховищ. Частину предметів розподілено між музеями країни, іншу – передано Всесоюзному товариству «Антикваріат» Народного комісаріату зовнішньої торгівлі для експорту за кордон [12, с. 144].

Отже, Державний музейний фонд як зібрання-сховище і як орган управління припинив своє існування. Проте його розуміння як єдності музейних зібрань продовжувало побутувати в музейній галузі.

У законодавчих актах поняття сукупного музейного фонду до війни більше не фігурувало. Проте з кінця 1930-х рр. на державному рівні піднімалися питання щодо побудови системи контролю за музейними зібраннями.

Воєнні дії та окупаційний режим завдали величезної шкоди музейним зібранням та їх цілісності. Уже в роки радянсько-німецької війни, а особливо після неї, ці втрати на державному рівні почали співвідноситись із довоєнним обсягом музейних багатств, що актуалізувало поняття сукупного музейного фонду.

Евакуація частини музейних зібрань з України та інших республік, їх розпорощення² також призвели до усвідомлення важливості єдності та цілісності музейного фонду республіки. В управлінських

¹ Головне управління науковими та науково-художніми установами.

² Фонди українських музеїв були розпорощені на величезній території: від Приуралля до центральної частини Сибіру та Казахстану. Детальніше див.: [9, с. 331].

документах того часу фігурують такі поняття, як «музейний фонд Управління мистецтв УРСР» [5], «музейні фонди Наркомосу УРСР» [9, с. 333]. Це дає підставу говорити про існування в зазначений час розуміння підвідомчого сукупного музейного фонду як частини загальнодержавного.

У повоєнний час у музейній справі першочергову увагу звернули на проблеми відновлення музейних зібрань [25], їх переінвентаризацію. Усвідомлення необхідності впорядкування фондової роботи (у т. ч. й з огляду на роль музеїв у комуністичному вихованні) спонукало керівництво в галузі культури до розширення нормативно-методичної бази музейної справи. У 1947 р. розроблено нову «Інструкцію з обліку музейних фондів», «Положення про склад основного фонду».

Водночас у законодавчій базі музейної справи відчувалася відсутність цілісної концептуальної основи. З огляду на це в постанові «Про підвищення ролі музеїв у комуністичному вихованні трудящих» (1964 р.) ЦК КПРС запропонував Міністерству культури СРСР спільно з президією Академії наук СРСР розробити та подати на затвердження Ради Міністрів СРСР «Положення про музейний фонд СРСР» [15]. Саме в цьому нормативному акті вперше використано названий вище термін на позначення сукупного музейного фонду.

На виконання цієї пропозиції Рада Міністрів СРСР 2 червня 1965 р. видала постанову «Про музейний фонд Союзу РСР» [14] – перший спеціальний нормативний акт про сукупний державний музейний фонд. Цим документом уряд зобов'язував Міністерство культури СРСР затвердити відповідне положення.

Ще до затвердження положення, 22 червня 1965 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про порядок поповнення музеїв експонатами» [26], яка, по суті, дублювала пункти вищезазначеної постанови Ради Міністрів СРСР.

Важливою сутнісною характеристикою Музейного фонду СРСР було те, що його розглядали як сукупність предметів, а не сукупність музейних фондів союзних республік. Цим підкреслювалася цілісність, єдність музейних багатств держави, що, окрім іншого, давало можливість їх переміщувати в межах Союзу. Республіканських музейних фондів у нормативно-правовому полі держави рад не існувало.

Положення про Музейний фонд Союзу РСР затверджено наказом Міністерства культури СРСР 26 липня 1965 р. [19]. Воно діяло до грудня 1988 р. Який же зміст укладався в поняття «Музейний фонд СРСР»? Згідно з п. 1 Положення: «Музейний фонд Союзу РСР становить сукупність пам'яток природи, матеріальної і духовної культури в країні, що мають наукове, політичне, історичне або художнє значення, незалежно від часу їх походження, місця знаходження, матеріалу і техніки виготовлення».

За своїм змістом представлене визначення є надзвичайно широким. Воно включає всі предмети музейного значення.

У Положенні про Музейний фонд Союзу РСР уперше в музейному законодавстві документальні матеріали музеїв визнано складовою частиною Державного архівного фонду СРСР, які підлягають обліку в архівних установах (п. 6).

Окремий розділ аналізованого положення визначив склад Музейного фонду СРСР. До нього віднесено:

- пам'ятки, що перебували у віданні музеїв (у т. ч. народних), постійних виставок, наукових установ, навчальних закладів, підприємств, установ, організацій;
- пам'ятки, зібрані геологічними, палеонтологічними, археологічними, етнографічними та іншими експедиціями;
- пам'ятки, вилучені, згідно з вироками, постановами або рішеннями судових, митних й інших органів;
- твори народного мистецтва Будинків народної творчості;
- подарунки містам, державним і громадським організаціям;
- пам'ятки, що перебували в користуванні громад віруючих (п. 7).

Крім того, музеї та органи культури повинні були брати на державний облік пам'ятки, які перебували в особистій власності громадян СРСР і відповідали вимогам Положення, «з метою їх [...] можливого придбання у подальшому у власність держави» (п. 7).

Отже, обсяг Музейного фонду СРСР виходив далеко за межі власне музейних фондів. Це було усвідомленим рішенням держави поширити свою юрисдикцію на якомога ширше коло об'єктів культурної спадщини.

Положення про Музейний фонд Союзу РСР 1965 р. не містить чіткої норми щодо включення предметів до державного музейного фонду. Із тексту документа зрозуміло, що взяття на державний облік і

було фактом уключення до нього. Зазначимо, що такий підхід разом із надзвичайно широким трактуванням самого поняття робив межі останнього досить розмитими, а сам сукупний музейний фонд – неосязним.

Отже, у середині 1960-х рр. прийнято перший спеціальний нормативний акт, який закріпив у правовому полі поняття «Музейний фонд Союзу РСР» та визначив засади щодо його утворення, організації й використання. Документ конкретизував склад державного музейного фонду, визначив суб'єкти, які відповідали за його збереження та використання. Це дало змогу сформувавши необхідну концептуальну основу для нормативно-методичного забезпечення й розвитку музейної справи, а також виробити розуміння сукупного музейного фонду як загальнодержавної цінності.

Прийняття Положення про Музейний фонд Союзу РСР мало вагоме значення для впорядкування фондової роботи музеїв. На його основі затверджено та введено в дію необхідні інструктивні документи¹.

Крім того, будучи чинним упродовж 1965–1988 рр. – періоду утвердження музеєзнавства як науки, цей документ мав значний вплив на розвиток наукових досліджень у цій галузі знань, формування її понятійно-категоріального апарату, підготовку навчальних посібників.

Наступне Положення про Музейний фонд Союзу РСР [18] не справило такого значного впливу на розвиток музейної справи. Це пов'язано з датою його прийняття – 27 грудня 1988 р. (за 2,5 роки до розпаду СРСР).

Музейний фонд Союзу РСР у документі визначено як «сукупність рухомих пам'яток вітчизняної та зарубіжної історії і культури, що мають історичну, наукову, художню або іншу культурну цінність, котрі зберігаються на території СРСР:

– у державних музеях, незалежно від відомчої приналежності, а також у музеях на громадських засадах;

– у музеях, що знаходяться у віданні установ, організацій та підприємств (державних, колгоспних, кооперативних, громадських)» (п. 1.1).

Отже, очевидно, що в 1988 р. поняття сукупного музейного фонду зазнало суттєвого звуження та конкретизації. Поза його змістом лишилися, наприклад, такі об'єкти, як «твори народного мистецтва Будинків народної творчості» та «подарунки містам, державним і громадським організаціям» тощо. Це вказує на зміни в аксіологічному розумінні державного музейного фонду, намаганні виключити з його складу об'єкти, котрі не мали ціннісного соціокультурного значення.

Зміни в тлумаченні поняття «Музейний фонд Союзу РСР» продиктовані також досягненнями музеологічної науки, розвитком досліджень як у теоретичному, так і прикладному музеєзнавстві (чого не було в 1960-х рр.). У цей час музеї розглядали не лише як зберігачів пам'яток природи, історії та культури, але й визначали їх як інституції, котрі здійснюють фаховий відбір об'єктів, документують явища та процеси навколишньої дійсності й відповідають за якість такого відбору. Саме тому в дефініції зафіксовано логіку – «пам'ятки, які зберігаються у музеях», – тобто ті, що пройшли етап селекції, підтвердивши своє музейне значення. Таке формулювання давало змогу забезпечити не лише «якість» сукупного музейного фонду, але й конкретизувало його склад.

Важливим нововведенням досліджуваного документа було те, що в ньому чітко визначались органи, які розглядали й вирішували питання щодо віднесення пам'яток до Музейного фонду СРСР. Зокрема, це:

– відповідні експертні комісії – при Міністерстві культури СРСР, міністерствах і державних комітетах з культури союзних й автономних республік, адміністративно-територіальних органах культури;

– фондово-закупівельні комісії² – при державних та відомчих музеях (п. 3.4).

Тим самим у кінці 1980-х рр. поняття державного музейного фонду набувало більшої конкретизації й чіткості. Воно перетворювалося з певної абстрактної, досить розмитої множини об'єктів на сукупність визначених музейних предметів і предметів, щодо яких прийнято рішення зазначеними комісіями. Тобто унормовувалася процедура музейної селекції (про яку йшлося вище) для включення до державного музейного фонду.

---

¹ Зокрема, «Інструкція з обліку та зберігання музейних цінностей музеїв системи Міністерства культури СРСР (крім художніх)» (затвердж. Мінкультури СРСР 2 квітня 1968 р.); «Інструкція з обліку та зберігання музейних цінностей в художніх музеях і художніх відділах музеїв системи Міністерства культури СРСР» (затвердж. Мінкультури СРСР 23 грудня 1971 р.); «Інструкція з обліку та зберігання музейних цінностей, що знаходяться в державних музеях СРСР» (затвердж. Мінкультури СРСР 17 липня 1985 р.) – була прийнята на заміну попереднім і є чинною на сьогодні.

² Положення про фондово-закупівельні комісії прийнято в 1987 р. (див.: [20]).

Разом із тим аналіз музеєзнавчої літератури, особливо навчальної, демонструє, що підходи до розуміння державного музейного фонду, прийняті в 1988 р., не набули значного поширення. Навіть у сучасних підручниках і довідкових виданнях це поняття розглядається як сукупність музейних предметів і предметів музейного значення – тобто з позицій Положення 1965 р. Очевидно, така ситуація пов'язана з тим, що саме це розуміння зафіксовано в науково-методичних працях 1970–1980-х рр. (період чинності Положення 1965 р.), які становлять суттєву частину джерельної бази сучасних видань.

Після розпаду СРСР колишні союзні республіки опинилися в нових суспільно-політичних умовах. Вони постали перед необхідністю формування власних законодавчих систем.

У цей час у нормативно-правовому забезпеченні музейної справи відбулися якісні зміни. У багатьох пострадянських країнах прийнято перші спеціальні закони, які регулювали суспільні відносини в зазначеній галузі. Зауважимо, що в Радянському Союзі окремого нормативного акта щодо музеїв та музейної справи не прийнято.

Розробка поняття сукупного музейного фонду в незалежній Україні

Зі здобуттям незалежності Україна почала вибудовувати власну систему законодавства у сфері культури. Зокрема, уведено в дію важливі нормативні акти й у музейній справі: Закон України (далі – ЗУ) «Про музеї та музейну справу» (1995 р.) [23], Положення про Музейний фонд України (2000 р.) [21].

Поняття сукупного музейного фонду збереглося в державно-правовому регулюванні музейної галузі. ЗУ «Про музеї та музейну справу» (1995 р.) введено новий термін на його позначення – Музейний фонд України (далі – МФУ), а також закріплено відповідну правову дефініцію. Відтоді визначення МФУ зазнало декількох змін. Розглянемо їх.

Таблиця 1

Еволюція правової дефініції терміна «Музейний фонд України»

Редакції ЗУ «Про музеї та музейну справу»	Визначення
Перша редакція від 29.06.1995	«Музейний фонд України – це сукупність рухомих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, які мають наукову, історичну, художню чи іншу культурну цінність (далі – пам'ятки), незалежно від їх виду, місця створення і форм власності, та зберігаються на території України, а також нерухомих пам'яток, що знаходяться в музеях України і обліковані в порядку, визначеному цим Законом. До Музейного фонду України можуть належати також пам'ятки, що знаходяться за межами України і відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну» (ст. 15)
Редакція від 09.06.1999 Слова «наукову, історичну, художню чи іншу культурну цінність» замінено словами «художнє, історичне, етнографічне та наукове значення»	«Музейний фонд України – це сукупність рухомих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури, які мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення (далі – пам'ятки), незалежно від їх виду, місця створення і форм власності, та зберігаються на території України, а також нерухомих пам'яток, що знаходяться в музеях України і обліковані в порядку, визначеному цим Законом. До Музейного фонду України можуть належати також пам'ятки, що знаходяться за межами України і відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну» (ст. 15).
Редакція від 28.11.2009 Визначення подано в ст. 1 «Основні терміни та їх визначення». Формулювання змінено. Ця дефініція є чинною на сьогодні.	«Музейний фонд України – сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну» (ст. 1).

Аналіз української правової дефініції показує, що зміни, які внесено до Закону України «Про музеї та музейну справу» у 2009 р., суттєво трансформували зміст досліджуваного поняття. Якщо в першій

редакції Закону він охоплював надзвичайно широке коло об'єктів (сукупність рухомих пам'яток природи, матеріальної і духовної культури..., а також нерухомих пам'яток), то подальші вдосконалення музейного законодавства значно конкретизували складники Музейного фонду України. Завдяки цим уточненням удалося чіткіше окреслити його межі.

У чинному на сьогодні визначенні терміна «Музейний фонд України» можна умовно виокремити дві частини.

У першій – «сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності [...]» – зафіксовано такі складники МФУ, як музейні предмети, музейні колекції та музейні зібрання. Це формулювання є чіткішим і ґрунтовніше пропрацьованим за попереднє, оскільки саме зазначені поняття в музейній справі є одиницями обліку й зберігання.

Важливе значення має уточнення «незалежно від їх походження та форм власності», яке надає рівнозначного статусу музейним збіркам як державних та комунальних, так і приватних музейних установ.

Друга частина визначення – «а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну» – уключає до МФУ чималу частину музейних багатств, які незаконно вивезено або опинилися за межами нашої держави через історичні обставини. Ця норма є особливо важливою з погляду захисту національних інтересів України в справі повернення та реституції культурних цінностей, а також відстоювання права власності на об'єкти, які викрадено з музеїв¹ чи вивезено з окупованих територій для експонування в інших країнах².

Для проведення належного аналізу вказаної правової дефініції потрібно розглянути сутність поняття сукупного державного музейного фонду як такого.

Сутнісні характеристики сукупного музейного фонду

Мета утворення державного музейного фонду. Необхідність створення державного музейного фонду пов'язана насамперед із державотворчими процесами, завданнями організації ефективного управління музейною галуззю, забезпечення охорони національної культурної спадщини та розбудови сильної політичної нації. Музейні збірки є потужним інструментом консолідації народу, генерування культури, формування патріотичних, моральних й естетичних цінностей і навіть відстоювання національних інтересів на міжнародній арені. Усвідомлення значення музеїв у сучасних політичних, національних та культурних процесах спонукає державу посилювати консолідуючий і координуючий вплив на сферу збереження та актуалізації історико-культурного й природного надбання.

Відтак головною метою виокремлення сукупного музейного фонду є поширення юрисдикції держави на музейні предмети, які є надбанням народу, а отже, дієвими чинниками державотворчих і націєтворчих процесів, для забезпечення їх збереження та ефективного використання в інтересах суспільства та держави.

Сутність і склад. Сукупний музейний фонд держави – єдина цілісна науково організована сукупність об'єктів матеріальної та духовної культури – свідчень розвитку природи й суспільства, за допомогою яких забезпечується передача цінностей та соціального досвіду від покоління до покоління, котрі пройшли процес музейної оцінки.

Державний музейний фонд становить невід'ємну та надзвичайно важливу частину її культурної спадщини. Проте за обсягом він не охоплює всю культурну спадщину. Музейний фонд держави й культурна спадщина держави співвідносяться як частина та ціле. Це не відображено у визначенні МФУ першої редакції ЗУ «Про музеї та музейну справу».

У музейній справі вироблено систему виявлення й відбору об'єктів реального світу, які можуть слугувати джерелом знань та емоцій, свідченням розвитку суспільства й природи. Музейна оцінка передбачає також визначення їх придатності для музейного використання, тобто можливість довготривалого збереження, міжпоколінної трансмісії тощо. Саме така *селекція дає змогу формувати якісний у цінніс-*

---

¹ Згадаймо хоча б викрадену у 2008 р. з Одеського музею західного й східного мистецтва картину Мікеланджело Мерізі да Караваджо «Узяття Христа під варту, або Поцілунок Іуди», яку Німеччина повернула у 2010 р.

² Зокрема, ідеться про справу щодо повернення матеріалів виставки «Крим – золотий острів у Чорному морі» (ознаменованих пресою як «скіфське золото») з Нідерландів.

ному та інформаційному відношеннях сукупний музейний фонд. Тому основною структурною одиницею останнього є музейний предмет¹ – об'єкт, який пройшов відповідну оцінку свого соціокультурного значення й був узятий на облік музейною установою.

Поza державним музейним фондом може існувати значна частина цінних, із музейного погляду, об'єктів спадщини. Це потенційні музейні предмети або, інакше – предмети музейного значення. Вони так само перебувають у сфері інтересів національно-культурного розвитку соціуму. Проте бути включеними до державного музейного фонду вони не можуть через низку об'єктивних причин. *По-перше*, такі об'єкти не належать до відання музеїв, тому на них повною мірою не може бути поширене спеціальне музейне законодавство. *По-друге*, кількість таких потенційних музейних предметів безмежно велика: від антикваріату та творів сучасного мистецтва до геологічних зразків і бруківки з Майдану Незалежності. За умови включення предметів музейного значення до державного музейного фонду нівелюється сама ідея його виокремлення. *По-третє*, для того щоб надати державному музейному фонду чіткості та визначеності в правовому відношенні, необхідне існування певної процедури включення до нього об'єктів. Такою процедурою в музейній справі є експертна оцінка фондово-закупівельної комісії, яка й приймає рішення про музейну цінність предмета.

У зв'язку з уключенням у другій половині ХХ ст. до сфери музейної діяльності всіх типів спадщини, у т. ч. нерухомих, нематеріальних, середовищних об'єктів, а також розвитком практики не вилучати (або не повністю вилучати) предмет із середовища побутування, потрібно відійти від розуміння державного музейного фонду як сукупності лише рухомих матеріальних об'єктів, яке поширено в 60–80-х рр. минулого століття. До його складу можуть бути віднесені всі елементи спадщини, які пройшли музейну оцінку й належно зафіксовані.

На нашу думку, вартими уваги є дослідження в галузі архівної справи, проведені українським істориком-архівистом Г. Боряком, зокрема, щодо виокремлення двох понять сукупної архівної спадщини: Національно-державного архівного фонду України та Національної архівної спадщини українського народу [2, с. 175]. Використовуючи його ідеї, ми пропонуємо теж розглядати сукупний музейний фонд у двох аспектах:

У державно-правовому аспекті – як музейний фонд держави, а конкретніше – Музейний фонд України, який підлягає юрисдикції держави (Україна). Його визначення зафіксовано в чинному законодавстві.

У культурологічному аспекті – як музейну спадщину держави, зокрема, музейну спадщину України, яка може трактуватися дуже широко: як уся сукупність об'єктів, що мають музейну цінність і які пов'язані:

- із територією України;
- з українським народом, його культурою та історією;
- з іншими народами, які проживали чи проживають на українських теренах;
- з українською діаспорою.

Це досить розпорошений і різномірний комплекс об'єктів, який уключає у т. ч. й ще не виявлені.

Виокремлення поняття музейної спадщини держави важливе оскільки територія нашої країни тривалий час перебувала під владою інших держав. Постійно відбувався процес вимивання історико-культурних цінностей до адміністративних центрів. Значними були переміщення культурних надбань у роки воєн. З іншого боку, потужні хвилі еміграції в ХІХ–ХХ ст.ст. призвели до виникнення українських осередків за кордоном. Предмети, пов'язані з їх історією та культурою, є частиною історії й культури українського народу. Цю спадщину можна визначити як «*музейна україніка*». Пошук, вивчення, актуалізація музейної спадщини України належать до пріоритетних завдань державної національно-культурної політики.

Структура. Державний музейний фонд можна структурувати за двома критеріями. Залежно від власності, у якій перебувають музейні предмети, у ньому можна виділити *державну та недержавну частини*. Державно-правове регулювання обох цих частин сукупного музейного фонду має здійснюватися на однакових засадах. Усі власники музейних предметів повинні мати рівні права й обов'язки.

¹ Музейний предмет ми розглядаємо в контексті новітніх тенденцій розвитку музейної справи, які полягають у розширенні його змісту та включення до останнього не лише рухомих матеріальних об'єктів, але й нерухомих, нематеріальних, середовищних.

Другим критерієм є ціннісні характеристики музейних предметів. За значенням для науки та культури їх умовно поділяють на унікальні, раритетні та типові. Такий поділ потрібно застосовувати і в структурі державного музейного фонду. Це дасть змогу виокремити групу особливо цінних об'єктів, які мають виняткову історико-культурну й наукову цінність, а подекуди й сакральне для народу значення.

Інформаційний потенціал. Державний музейний фонд є також потужною інформаційною базою, тобто сукупністю впорядкованої інформації, що використовується в усіх сферах життєдіяльності суспільства (науковій, культурній, освітній, технічній тощо). Специфіка державного музейного фонду полягає в тому, що інформаційний потенціал його складових – музейних предметів – складається не лише з інформації, яка зафіксована на них як носіях (написи, клейма, вага, форма та ін.), але й інформації про середовище їх побутування, історію існування тощо. Цей другий пласт інформації є надзвичайно важливим у музейній справі. Наприклад, відсутність відомостей про місце виявлення кам'яного рубила чи гербаризованої рослини суттєво знижує музейну цінність цих об'єктів. З огляду на це, доцільне включення до державного музейного фонду також фондово-облікової документації, яка містить необхідну інформацію про музейні предмети. Без неї музейний фонд перетворюється на хаотичне нагромадження предметів із низьким інформаційним потенціалом.

Отже, сукупний музейний фонд є найвищим рівнем організації музейних предметів у державі. Визначення його суті безпосередньо пов'язане зі змістом основної структурної одиниці сукупного фонду – музейного предмету. Із філософсько-культурологічних позицій державний музейний фонд можна розглядати як національний банк пам'яті.

Формування державного музейного фонду так чи інакше залежить від панівних у суспільстві поглядів та ідеологій, завдань національного будівництва, політичних процесів тощо. Це дає можливість визначати його як «живий» об'єкт культури, який перебуває в тісному зв'язку із соціокультурними й політичними процесами та постійно розвивається на концептуальному, ціннісному, змістовому рівнях.

Аналіз правової дефініції МФУ

Правові засади функціонування державного музейного фонду повинні враховувати розвиток музеології та музейної справи. Концепція державного музейного фонду передбачає існування єдиних засад і принципів його формування, систематизації, обліку, забезпечення збереженості, дослідження та актуалізації. Відтак це поняття є категорією одночасно правовою й науковою.

Проаналізуємо чинну правову дефініцію МФУ з погляду окреслених вище позицій.

Основними структурними одиницями МФУ в Законі визначено музейний предмет, музейну колекцію, музейне зібрання. Щодо музейного предмету, то ми з'ясували, що він як об'єкт, котрий пройшов музейну оцінку, дійсно є основним первинним елементом МФУ. Питання про музейну колекцію й музейне зібрання не є такими однозначними.

Згідно ЗУ «Про музеї та музейну справу», *музейна колекція – сукупність музейних предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками* (ст. 1) [23]. Отже, музейна колекція становить наступний після музейного предмету структурний рівень організації МФУ.

Виникає питання: для чого в Законі визначати МФУ як сукупність музейних предметів і музейних колекцій, які, власне, теж є сукупністю музейних предметів? Очевидно, законотворці хотіли підкреслити значущість колекцій для науки та культури. Однак такий підхід із юридичного й термінологічного боку видається не зовсім коректним.

Музейне зібрання вказаний Закон трактує як *сукупність музейних колекцій та музейних предметів, а також пов'язаних з ними бібліотечних фондів, архівів, каталогів та наукової документації музею* (ст. 1) [23]. Тобто, згідно з чинним законодавством, до МФУ входять у т.ч. сучасні періодичні видання та навчальні посібники, які зберігаються в бібліотеці, завершені в діловодстві справи, які містяться в архіві установи (музею). Не зрозуміло, який зміст укладає Закон у термін «наукова документація». Це можуть бути плани та звіти науково-дослідної роботи працівників, відділів і музею в цілому, наукові публікації та ін. Зауважимо, що згідно із ч. 1 ст. 15 ЗУ «Про музеї та музейну справу», *Музейний фонд України є національним багатством, невід'ємною складовою культурної спадщини України, що охороняється законом*. Зважаючи на це, чи доцільне включення всіх вищезазначених документів до МФУ? Чи суспільство визнає їх національним багатством? Яка мета такого рішення?

Для проведення компаративного аналізу та з огляду на спільність принципів організації музейної справи звернемося до законодавчого досвіду Республіки Білорусь і Російської Федерації.

**Порівняльна таблиця визначень терміна «Музейний фонд»
в українському, російському та білоруському законодавстві**

Закон України «Про музеї та музейну справу»	Федеральный закон «О Музейном фонде Российской Федерации и музеях в Российской Федерации»	Закон Рэспублікі Беларусь «Аб музеях і Музейным фондзе Рэспублікі Беларусь»
Музейний фонд України – сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їх походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну (ст. 1) [23].	Музейный фонд – совокупность постоянно находящихся на территории Российской Федерации музейных предметов и музейных коллекций, гражданский оборот которых допускается только с соблюдением ограничений, установленных настоящим Федеральным законом (ст. 3) [13].	Музейны фонд Рэспублікі Беларусь уяўляе сабой сукупнасць музейных прадметаў, якія пастаянна захоўваюцца ў дзяржаўных музеях, і асобных музейных прадметаў, якія пастаянна захоўваюцца ў прыватных музеях і ўключаны ў Музейны фонд Рэспублікі Беларусь на падставе пісьмова аформленых заяў або згоды іх уласнікаў (арт. 21 ч.1) [1].

Із табл. 2 видно, що правові дефініції російського та білоруського законів не визначають музейне зібрання складовою частиною державного музейного фонду. Ми переконані, що такий підхід виправданій, оскільки соціокультурна цінність усіх складових музейного зібрання в національному вимірі є сумнівною. Крім того, визнання музейного зібрання частиною МФУ суперечить концепції державного музейного фонду.

Потрібно звернути увагу на білоруську правову дефініцію, у якій відсутні згадки про музейні колекції. Це жодним чином не звужує поняття державного музейного фонду. На нашу думку, його визначення як сукупності лише музейних предметів є більш логічним.

Водночас у дефініціях усіх трьох нормативних актів є суттєве упущення, яке пов'язане зі специфікою інформаційного потенціалу як музейного предмету, так, відповідно, і державного музейного фонду загалом. Музейна цінність об'єкта визначається не лише т. зв. «внутрішньою» інформацією, яка зафіксована на ньому як на носії (матеріал і техніка виготовлення, зображення, написи тощо), але й значною мірою інформацією «зовнішньою» – про походження предмета, його перебування в середовищі побутування, про події та осіб, із якими він пов'язаний, про його семантичні й культурні значення тощо. Тому вкрай важливе розуміння державного музейного фонду як сукупності музейних предметів та відповідної фондово-облікової документації (книг надходжень основного фонду, інвентарних книг, описів колекцій), яка містить дані про зовнішнє інформаційне поле предметів.

До речі, таке судження не є новаторським. Згідно з «Положенням про державний музейний фонд Німецької демократичної республіки» до сукупного музейного фонду цієї країни на рівні з музейними предметами включено інвентарні книги та каталоги [11, с. 87].

Ураховуючи вищезначене, ми вважаємо доцільним переглянути чинну на сьогодні правову дефініцію МФУ. Пропонуємо на розсуд громадськості таке її формулювання:

Музейний фонд України – сукупність музейних предметів, які постійно зберігаються на території України, та пов'язаних із ними науково-інформаційних документів, а також музейних предметів, що містяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, поняття сукупного державного музейного фонду виникло й увійшло в практику музейного будівництва в 1918 р. Його поява викликана подіями жовтня 1917 р., побудовою нової системи державного регулювання культурною спадщиною. Підходи щодо розуміння та організації сукупного музейного фонду, які вироблялися спершу в Москві й Петрограді, згодом поширилися на інші республіки.

У розвитку поняття сукупного державного музейного фонду можна виділити кілька етапів:

– 1918 р. – кін. 1920-х рр. – зародження поняття. У цей час воно ввійшло в практичну сферу культурного життя, проте з'ясування суті державного музейного фонду на офіційному рівні остаточно не здійснене;

– 1930-ті – поч. 1960-х рр. – пошуки інших форм контролю та організації музейних зібрань країни. У цей період на державному рівні піднімалися питання централізованого музейного обліку, упорядкування фондової роботи, створення відповідних інструктивних і методичних документів. Проте концептуальна та правова розробка сукупного державного музейного фонду не проводилася;

– сер. 1960-х – сер. 1990-х р. – затвердження поняття на законодавчому рівні. Усвідомлення необхідності створення концептуальної основи фондової роботи музеїв активізувало розробку поняття сукупного державного музейного фонду й нормативне закріплення його офіційного терміна «Музейний фонд СРСР»;

– сер. 1990-х рр. – до сьогодні – розробка поняття в умовах незалежності. У зв'язку з постановням нової держави Законом України «Про музеї та музейну справу» (1995 р.) введено новий термін на позначення сукупного музейного фонду – Музейний фонд України. Визначення його змісту спочатку ґрунтувалося на традиціях, розроблених у радянському музеєзнавстві. Проте в подальшому відбулось удосконалення дефініції: уточнено складники МФУ, а його зміст поширено також на об'єкти, що розміщені за межами України і є її власністю або підлягають поверненню в Україну. Водночас дослідження концептуальних засад сукупного державного музейного фонду фактично не проводяться.

Відсутність наукового вивчення сукупного музейного фонду в сучасних українських музеологічних дослідженнях, а також його недостатня розробка в ході нормотворчого процесу призвели до неякісного формулювання в ЗУ «Про музеї та музейну справу» як дефініції МФУ, так і інших норм, які визначають його функціонування в Україні. Оскільки МФУ становить невід'ємну складову національного багатства українського народу, а його офіційне визначення слугує основою для розвитку прикладних досліджень у музейній справі, існує об'єктивна необхідність удосконалення положень Закону й подальшого наукового вивчення сукупного державного музейного фонду.

Джерела та література

1. Аб музеях і Музейным фондзе Рэспублікі Беларусь: Закон Рэспублікі Беларусь [Прыняты Палатай прадстаўнікоў, Адобраны Саветам Рэспублікі 12.12.2005 г. № 70-3]. URL : <http://museum.by/node/14343>.
2. Боряк Г. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна Україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи. Київ, 1995. 348 с.
3. Горелова С. И. Музейный фонд в первые годы Советской власти. *Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация*/Всесоюз. науч.-исслед. ин-т реставрации. Москва, 1990. Вып. 13. С. 203–216.
4. Декрет об учреждении единого Государственного музейного фонда. Проект. 14 июня 1919 г. В. И. Ленин и А. В. Луначарский: переписка, доклады, документы/АН СССР. Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького; ред. тома И. С. Зильберштейн, А. А. Соловьев. Москва: Наука, 1971. 766 с. URL: <http://lunacharsky.newgod.su/lib/lenin-i-lunacharskij/86>.
5. Довідка управління в справах мистецтв при РНК УРСР про місцеперебування евакуйованих установ образотворчого мистецтва України в березні 1942 р. *Культурне будівництво в Українській РСР, червень 1941–1950*/Голов. арх. упр. при Раді Міністрів УРСР; упоряд.: А. І. Бичкова [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1989. С. 29.
6. Дубровський В. Чергові завдання сучасного музейного будівництва на Україні. *Український музей*/Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник; В. М. Колпакова (відп. ред.) С. І. Білоконь (вступ. ст., словник музейників): зб. 1. Репр. перевид. 1927 р. Київ: Фенікс, 2007. С. 13–26.
7. Закс А. Б. Источники по истории музейного дела в СССР (1917–1941). *Очерки истории музейного дела в СССР*/отв. ред. А. Б. Закс. Вып. VI. Москва, 1968. С. 5–53.
8. Закс А. Б. Первая всероссийская конференция по делам музеев. Февраль 1919 года (по материалам отдела письменных источников Государственного Исторического музея). *Актуальные вопросы изучения фондов музеев по истории советского общества*/под. ред. В. З. Дробіжева. Москва, 1982. С. 149–157.
9. Кот С. Радянська евакуація українських музейних цінностей на території УРСР під час Другої світової війни в контексті проблем повернення та реституції втрачених культурних надбань. *Сторінки воєнної історії України*: зб. наук. ст. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2009. Вип. 12. С. 321–336.
10. Московская декларация / Подготовка текста к печати и примечания: А. Сундиева. *Вестник Томского государственного университета*. 2007. № 300 (1). С. 77–78.
11. Музееведение. Музеи исторического профиля: учеб. пособие для вузов по спец. «История»/под ред. К. Г. Левыкина и В. Хербста. Москва: Высш. шк., 1988. 432 с.

12. Музейное дело России. 3-е изд., испр. и доп./под ред. Каулен М. Е. (отв. ред.), Коссовой И. М., Сундиевой А. А. Москва: ВК, 2010. 676 с.
13. О Музейном фонде Российской Федерации и музеях в Российской Федерации: Федеральный закон [принят Гос. Думой 26.05.1996 г. № 54-ФЗ]. URL: <http://base.garant.ru/123168/#ixzz3bFnP2IfO>.
14. О музейном фонде Союза ССР: постановление Совета Министров СССР от 02.06.1965 г. № 428. *Собрание постановлений правительства СССР*. 1965. № 13. Ст. 103.
15. О повышении роли музеев в коммунистическом воспитании трудящихся: постановление ЦК КПСС от 12.06.1964 г. *Справочник партийного работника*. Вып. VI. Москва, 1966. С. 354–356.
16. Омельченко Ю. А. Охорона пам'яток і музейне будівництво на Україні в перші роки радянської влади. *Український історичний журнал*. 1972. № 1. С.102–108.
17. Первая выставка национального музейного фонда. Каталог. Москва: Нар. комиссариат по просвещению. Отдел по делам музеев и охране памятников искусства и старины, 1918. 80 с.
18. Положение о Музейном фонде Союза ССР: приложение к приказу МК СССР «Об утверждении Положения о Музейном фонде СССР» № 483 от 27.12.1988. Москва, 1965. 4 с.
19. Положение о Музейном фонде Союза ССР: приложение к приказу МК СССР «О музейном фонде Союза СССР» № 273 от 26.07.1965. Москва, 1965. 3 с.
20. Положение о фондово-закупочной комиссии музеев системы Министерства культуры СССР: Приложение к приказу Министерства культуры СССР от 20 апреля 1987 г. № 170. URL: www.consultant.ru.
21. Про затвердження Положення про Музейний фонд України: постанова, положення прийнято Кабінетом Міністрів України від 20.07.2000 р. № 1147]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1147-2000-%D0%BF>.
22. Про купівлю для державних музеїв у приватних осіб музейних цінностей: Декрет РНК України від 11 березня 1921 р. *Законодавство про пам'ятки історії та культури*: зб. нормативних актів/під ред. О. Н. Якименка. Київ: Вид-во політ. літ. України, 1970. С. 399–400.
23. Про музеї та музейну справу: Закон України [прийнято Верхов. Радою 29.06.1995 р. № 249/95-ВР]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>.
24. Про облік і реєстрацію предметів мистецтва і старовини: Декрет ВУЦВК і РНК РРФСР від 8 берез. 1923 р. *Законодавство про пам'ятки історії та культури*: зб. нормативних актів/під ред. О. Н. Якименка. Київ: Вид-во політ. літ. України, 1970. С. 16–17.
25. Про повернення музейних експонатів : постанова РНК УРСР від 10 листопада 1944 р. № 1504. *Законодавство про пам'ятки історії та культури*: зб. нормативних актів/під ред. О. Н. Якименка. Київ: Вид-во політ. літ. України, 1970. С. 401–403.
26. Про порядок поповнення музеїв експонатами: постанова Ради Міністрів УРСР від 22.06.1965 р. № 597. *Збірник постанов і розпоряджень уряду УРСР*. Київ: Політвидав України, 1965. № 6. Ст. 75.
27. Равикович Д. А. Организация музейного дела в годы восстановления народного хозяйства (1921–1926). *Очерки истории музейного дела в СССР*/отв. ред. А. Б. Закс. Вып. VI. Москва, 1968. С. 97–145.
28. Сундиева А. А. История одной декларации. *Вестник Томского государственного университета*. 2007. № 300 (1). С. 74–78.
29. Шмит Ф. И. Исторические, этнографические и художественные музеи. Очерки истории и теории музейного дела. Харьков: Союз, 1919. 103 с.
30. Шмит Ф. И. Музейное дело. Вопросы экспозиции. Ленинград: Ленинград. правда, 1929. 246 с.

Фаина Рябчикова. Музейный фонд Украины: история и сущность понятия, правовая дефиниция. В статье исследуется история понятия «Государственный музейный фонд». Выясняется, что оно возникло после октябрьского переворота 1917 г. в результате проведенной национализации, государственной регистрации памятников и построения системы государственного управления музейным делом. Утверждение понятия на законодательном уровне было осуществлено в середине 1960-х гг. в связи с принятием Положения о Музейном фонде Союза ССР. В период независимости в Украине понятие совокупного музейного фонда сохранилось в государственно-правовом регулировании музейной отрасли. Законом Украины «О музеях и музейном деле» (1995 г.) был введен новый термин на его обозначение – Музейный фонд Украины, – а также зафиксирована его правовая дефиниция.

Определяются сущностные характеристики понятия государственного музейного фонда. Обосновывается целесообразность выделения двух понятий совокупного музейного фонда: Музейного фонда Украины и Музейного наследия Украины. Проводится анализ правовой дефиниции термина «Музейный фонд Украины». Выясняется, что ее содержание включает составляющие, не обладающие необходимым социокультурным значением (музейное собрание). Предлагается авторская формулировка правовой дефиниции МФУ, которая, кроме собственно музейных предметов, охватывает и носителей «внешнего информационного поля» этих предметов.

Ключевые слова: совокупный государственный музейный фонд, Музейный фонд Союза ССР, Музейный фонд Украины, Музейное наследие Украины, музейное дело.

Faina Riabchykova. Museum Fund Ukraine: History of the Concept, Essence, Legal Definition. The article analyzes the history of the concept of the State Museum Fund. It was found that it arose after the Bolshevik Revolution in 1917 as a result of nationalization, the state registration of monuments and foundation of the museum public administration system. Legislating of the total museum fund was made first time in the USSR in the mid-1960s. That was associated with the adoption of Regulation on the Museum fund of the USSR. After independence in Ukraine the concept of the State Museum Fund was preserved in state legislation on museum area. Law of Ukraine «On Museums and Museum Affairs» (1995) introduced a new term for concept of the State Museum Fund - Museum Fund of Ukraine and assigned its legal definition.

The article also deals with essential characteristics the concept of the Total State Museum Fund. The author substantiates an expediency of singling out of two concepts of the Total State Museum Fund – Museum Fund of Ukraine and Museum Heritage of Ukraine. Analysis of the legal definition of the term «Museum Fund of Ukraine» shows that its content includes components that do not have the needful socio-cultural value (museum «zibrannia»). The article offers to review legal definition the term «Museum Fund of Ukraine». The author suggests the actual wording of this definition, which comprises museum objects and carriers of object's «external information field».

Key words: Total State Museum Fund, Museum Fund of the USSR, Museum Fund of Ukraine, Museum Heritage of Ukraine, museum studies.

Стаття надійшла до редколегії
24.10.2018 р.

УДК 069:908(477.82):069.51:39

Людмила Мірошниченко-Гусак

Етнографічна колекція пам'яток Волинського краєзнавчого музею: основні типологічні групи

У статті подано загальну характеристику типологічних груп пам'яток народно-побутової культури українців кінця XIX – початку XXI ст., які входять до різних фондів зберігання Волинського краєзнавчого музею й становлять етнографічну колекцію. Проаналізовано предметний склад пам'яток для полегшення їх пошуку у фондах музею.

Ключові слова: музейний предмет, збірка, колекція, відділ етнографії, музей.

Постановка наукової проблематики та її значення. Волинський краєзнавчий музей для виконання наукової, культурної та освітньої місії використовує сучасні інструменти, у тому числі активно звертається до власних колекцій, на основі яких створюється музейний продукт, орієнтований на сучасного відвідувача. Наукові співробітники відділу етнографії та народних промислів готують різні проекти, виставки, освітні заходи, конференції й інші музейні події із залученням чи на основі етнографічної колекції пам'яток, які входять у збірку Волинського краєзнавчого музею. Формування колекції здійснювалось упродовж усього часу функціонування музею, починаючи з 1929 р., і триває нині. Вона представляє здебільшого матеріальну культуру мешканців двох етнографічних регіонів – Волині та Західного Полісся кінця XIX – початку XXI ст. Однак означені пам'ятки у фондовій збірці не виділені в окрему тематичну групу, а розділені між іншими. Як наслідок, перед музейними співробітниками та відвідувачами музею, які мають бажання ознайомитися саме з етнографічними пам'ятками, виникають певні труднощі, зокрема щодо їх пошуку у фондових групах. Не дає повного уявлення про музейну колекцію й експозиція, у якій демонструється досить невелика кількість предметів. Значно більше інформації про музейні етнографічні пам'ятки можна знайти в каталогах музейних колекцій [15; 13] та статтях, підготовлених науковими співробітниками музею [2; 9; 11; 12; 17] й окремими дослідниками [6; 8].

Мета статті – визначення предметного складу етнографічної колекції Волинського краєзнавчого музею та характеристика окремих типологічних груп пам'яток, які систематизовані за групами зберігання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Волинський краєзнавчий музей за профілем належить до установ комплексного типу. Відповідно до цього визна-